

Саша С. Марковић¹
Универзитет у Новом Саду,
Педагошки факултет у Сомбору
Сомбор (Србија)

323.1(=163.41)(497.113)
Оригинални научни рад
Примљен 15/05/2022
Измењен 21/07/2022
Прихваћен 13/08/2022
doi: [10.5937/socpreg56-37870](https://doi.org/10.5937/socpreg56-37870)

„ВОЈВОЂАНСКА НАЦИЈА”. ИДЕОЛОШКЕ ПОБУДЕ И АНТИИСТОРИЈСКИ НАРАТИВ

Сажетак: Рад представља историографско суочавање с наративом о потреби конструисања „војвођанске нације”. Овај наратив, свестан потребе веродостојности и историјског претрајавања, трага за ослоном у себи својственом тумачењу историографије. Његово полазиште проналазимо у прихватању историјског контекста еманципације српске националне идеје у Хабзбуршкој монархији. Такав дискурс примењује се и на југословенску државну организацију, без обзира на њен дивергентан карактер у односу на Аустроугарску монархију и околности ослободилачког и одбрамбеног рата у којима се остваривао прилично усаглашен национални интерес Срба о јединству у заједничкој држави. Идеолошко предубеђење о метаetniчком карактеру југословенског јединства, које је превладало након победе социјалистичке револуције, условило је увођење федералистичког концепта државне организације насталог на развалинама наводне „великосрпске” националне идеје. Упркос намерама, околност социјалистичке изградње југословенског друштва није онемогућила развој националистичких идеја партијских бирократија. Био је то предуслов за развој војвођанског етатизма и национал-билдинга.

Кључне речи: Срби, Војводина, нација, развој

ЈЕЗИЧКА ПРОБЛЕМСКА ПРОЛЕГОМЕНА

Срби су на простор Војводине, осим Срема, где су масовније били присутни већ од 14. века (Роровић, 1950), северно од Саве и Дунава, интензивније почели да пристижу јер их је са средњовековних државних територија потискивао османски освајач. Долазили су на простор Хабзбуршке монархије, „бастиона католичанства”, с надом да ће као хришћани бити колико-толико равноправно прихваћени. Њихова „равноправност” била је условљена исказаним патриотизмом према новој домовини. Прилике за његово испољавање биле су бројне и нису биле видљиве само у одбрани од турских насртаја већ и у сложеним европским династичким борбама. Привилегије

---

¹ milnik.markovic@gmail.com

које су Срби добили током „Великог бечког рата” (Ivić, 1929) потврдиле су њихово савезништво с Бечом, али истовремено и родољубље посвећено очувању идентитета. Његово упориште биле су вера и црква као носећа народна организација. Отпор амалгамисању с католичком традицијом и мађаризацији условио је изузетно напете односе међу народима који су суживот остваривали у међусобном неповерењу, али уз ослањање на подршку Беча. Престоница је ту улогу арбитра у националним трзавицама вековима вешто користила за остварење циљева своје властољубиве амбиције (Gavrilović, 1986; Popović, 1959).

Иако на маргинама европских идејних токова, Хабзбуршка монархија успевала је да ухвати корак са савременим идејама. Реформска одлучност владара од друге половине 18. века омогућила је продор просветитељства и развој критичке грађанске мисли (Marković, 2016). Њен ослонац на идентитетска упоришта у прошлости условио је развој специфичног израза националне идеје. Срби су прихватили тај изазов у намери да ускладе традиционални наратив и модернизацију свесни потребе развоја националне идеје и њене политичке артикулације у недобронамерним околностима сличних националних развоја на простору Монархије. Српско грађанство на простору Војводине развијало се под снажним утицајем руске духовне школе, која је требало да контролише утицај протестантског просветитељства и онемогући верску супремацију. Отуд се у време српског језичког нормирања и рада Вука Стефановића Караџића, а који се одвијао под снажним стручним али и политичким утицајем Јернеја Копитара, препознаје „војвођански славеносрпски менталитет” (Ivić, 2021, str. 20).

Ова специфичност са снажним упориштем у ондашњем српском свештенству указивала је на разнородност развоја модерног српског идентитета и на тешкоће на које је наилазио приликом свог развоја. Политике језичке сарадње с интелектуалним центрима Хабзбуршке, касније Аустроугарске монархије, утицале су на критику претераног руског утицаја који је стварао српски идентитетски образац на простору Војводине. Критика овог приступа, који је сводио руску подршку на „новињарске чланке” (Perić, 2017, str. 239), инсистирала је на федералним односима Србије и Аустрије (Perić, 2017). Овај полемички наратив ипак није узроковао драматизацију и поларизацију становишта у развоју српског идентитета. Полемички тон који је оспоравао аустријску доминацију над Србијом савремено редизајнираном у облик „великодушне федерализације”, али који је одбацивао и „автократске” (Novaković, 2017, str. 190) намере српских владара довео је до става да је „мера вера у вршењу власти као и у свему” (Novaković, 2017, str. 191). Био је то процес који је онемогућио доминацију крајности у политичком изразу српске националне идеје. На овим темељима и уз велика искушења стварала се идеја о српској Војводини.

НАЦИОНАЛНИ ПОКРЕТ СРБА И ЊЕГОВА ЕМАНЦИПАЦИЈА У ВОЈВОДИНИ

Талас националних и грађанских револуција (Taylor, 2001), као и очуван статус привилегија, уз упитни персонални статус (Čirković, 1972) утицали су на усмеравање развоја интереса Срба с простора Војводине према националној еманципацији и

политичко-територијалној аутономији (Роровић, 1963). Она је била „темељ политичке мисли и... оружане борбе Срба... у остваривању својих националних права” (Кркљуш, 2010, стр. 7). „Војводство као биће” српског народа, како наводи једна од најугледнијих личности политичког и националног развоја Срба, Светозар Милетић у свом најчувенијем чланку „На Туциндан” (Miletić, 1939), претходно је подржано одлукама мајске скупштине донетим у Сремским Карловцима 1848. године (Gavrilović, 2021). Оне истичу „... Права свим народима”, тако и Србима на „народност, језик, самосталност, веру, завичај, слободу мислити и мисли своје словом или писмом другима саобштити...” (Grada, 1952, стр. 155). Либерални, односно слободоумни процес развоја националне идеје заустављен је рестаурацијом конзервативног одговора Хабзбуршке монархије. Она се одлучила на контролисане реформе у којима је национална еманципација била привилегија Немаца и Мађара. Војводина је била укинута 1860. године, а национална еманципација сучила се са старим изазовима асимилације, представљеним у новој форми образовне и школске супрематије, чији је крајњи циљ био један „политички народ”. Иако „фикција” (Miletić, 1999, стр. 236), на овој доктрини се инсистирало. Почетак двадесетог века обележило је супротстављање Краљевине Србије колонијалном статусу у односу на Аустроугарску монархију. Оно је ишло у правцу развоја сопствене независности, која је била осенчена политичким и културолошким неразумевањем и оспоравањем од стране Монархије. Наклоност Срба Монархије према правцу националног развоја Краљевине Србије допринела је појачању репресивних активности власти (Mikavica, 2018). Оне су кулминирале укидањем и народно-школске аутономије 1912. године, а 1914. године милитаризацијом друштва и ратом. Тиме је дефинитивно прекинут процес националне еманципације Срба на простору Монархије. Он је онемогућен услед негирања националних права Срба, а идеја о Војводини/Војводству представљала је његову безуспешну политичку, правну и територијалну експоненцију у датим историјским околностима Аустроугарске царевине, која је та права негирала.

У таквим околностима констатација да је од Мајске скупштине „претрајавала свест о историјском имену Војводине, потреби њене самобитности, територијалне омеђености и специфичним идентитетским карактеристикама – што ће све бити основ за стремљења њеног либералног грађанства у југословенској фази одбране права на самоуправу, више не као српску, већ наднационалну аутономију Војводине” (Bešlin, 2017, стр. 283) представља недовољно утемељену идеолошку развалину на историографском темељу која негира најмање три трезвена тумачења.

Најпре да термин Војводина, у вези с овим историјским тренутком, представља израз националне борбе Срба у Аустроугарској царевини и да иза ње није „претрајавала” категоризација „историјског”, већ „националног” одређења. Она је била израз продора модерних европских идеја о националној еманципацији и борби Срба за политичка права како појединачно, тако и нације. Једино као таква она је постала историјска тековина, што се поменутом констатацијом без националног префикса вешто оспорава.

Друго тумачење сведочи о контексту настанка новоформиране југословенске државе на простору Војводине. Она је настала након вишегодишњег сукоба у којем је империјализам Аустроугарске монархије, ношен националистичким намерама

србофобије, био поражен захваљујући ослободилачком покрету Срба с простора Јужне Угарске (а који су поносно истицали свој војвођански идентитет у намери да покажу српски карактер своје борбе), као и војске Краљевине Србије обogaћене бројним добровољцима (Mikavica, Vasin, Ninković, 2018). Политичку еманципацију ове националне солидарности артикулисала је Велика народна скупштина одржана 25. новембра 1918. године (Marković, 2021). Иако донета у атмосфери националне еуфорије, што је разумљиво јер је након репресије, спутавања, националистичке острашћености и забране коначно дочекан тренутак да Срби слободно одлучују о свом националном и државном статусу, она није негирала различите приступе, али прагматизам, који је проистакао из сложене и несигурне ситуације на терену у још увек актуелном времену непосредне ратне опасности, одсликавао је српско национално јединство којег је употпунила подршка словенског становништва Војводине.

И на крају, али не мање значајна, већ прожимајуће важна с претходна два тумачења јесте идеја о југословенској држави као изразу еманципације српских националних интереса у којој њен „наднационални” карактер није настао насупрот српској националној идеји, већ је био израз добровољне српске националне „демобилизације” (Stanković, 1985) у корист могућег равноправног мултинационалног развоја државе.

ЈУГОСЛОВЕНСКА ИДЕОЛОШКА СЦЕНА

Ова историјска нада суочила се с реалношћу. Противуречности новоформиране државе биле су бројне, а њихово свођење на прихватљив суживот различитости требао је да буде израз полемичког приступа, националне толеранције, пристојне страначке борбе, демократизације и институционалног развоја државе. Све ове потребе биле су изложене изазовима недовољне спремности за дијалог, преовлађујућег политичког и националног неповерења и ауторитарних склоности за остваривање државних и политичких циљева. Унификованост и нерадо одустајање од традиционалних политичких активности, као и отклон од промена у реторици и политичком деловању у сложеним околностима нове државе улили су неповерење, покренули су популизам, дневнополитички памфлетизам и разрађену демагогију. Последица тога била је национална, уставна и политичка неизвесност југословенске државе омеђена бројним изневереним очекивањима.

Идеологија је уместо прагматичног и демократског процеса преузимала примат у политичком деловању. Она је подразумевала да решења за контроверзна уставна, национална и политичка питања буду наметнута у складу са снагом центара политичке, државне, правне и финансијске моћи која су их подржавала. У југословенској монархији најзначајнији утицај имао је владар, а његово искрено југословенско опредељење само је делимично оправдавало његову наклоност коришћењу великих уставних, готово аутократских овлашћења при решавању проблема и недовољно уважавање критике тог приступа.

Политички представници Срба с простора Војводине такође су се суочили с овим проблемима. Они су, ослоњени на традицију свог слободоумног политичког деловања, критиковали овакав искључив приступ монарха дубоко убеђени да уведена диктатура као начин окончања националних антагонизама не може дугорочно да

допринесе стабилизацији државе и демократизацији друштва. Овај критички став није, међутим, последица наводне чињенице да се „аутономија Војводине већ тада сукобљавала са идејом националне државе“ (Конџар, 2013, стр. 15) јер у средишту његовог интересовања није било национално питање, већ уставно и функционално уређење државе. Штавише, полазиште је било да је национална еманципација Срба остварена стварањем државе, а да предстоји расправа о њеном уређењу. Покретање идеје „Војводина Војвођанима“ Сомборском, а потом и Новосадском резолуцијом 1932. године (Marković, 2020) није дакле била српска антinationална појава њених актера, већ супротно, еманципација српске националне борбе у правцу стварања продуктивне и функционалне југословенске државе чијем су стварању Срби својом националном борбом и пожртвовањем најзначајније допринели (Marković, 2011).

У таквим сложеним околностима одмереност и толеранција српске националне идеје биле су супротстављене како њеном дискредитовању, тако и намери за постизањем национале доминације Срба, а која је уочена код појединих политичких актера. Критички однос према овој потоњој искључивости није подразумевао омаловажавање српског карактера војвођанског идентитета и његове потребе за заједничким државним развојем с преосталим територијама српског народа, као што није подразумевао ни одустајање од потраге за оптималним концептом државног уређења, који је могао да се одвија и у правцу федерализације југословенске државе. О томе умесно сведочи и најзначајнији представник ових догађаја Јоца Лалошевић када истиче свој „српски патриотизам и војвођанско родољубље“ (Marković, 2011, 2021).

Са становишта историографског приступа, овај контекст развоја југословенске монархије, са снажним консензусом о југословенској еманципацији српске националне идеје, а која је била оптерећена бројним пропустима и недостацима, какви су и они о прекомерној економској експлоатацији Војводине, није ишао у правцу стварања „широког аутономистичког фронта“ који је требало да промени статус „ове историјске покрајине“ (Bešlin, 2017, стр. 289). Овај приступ занемарује чињеницу о скромним донетима „војвођанског фронта“ у изборном процесу (Marković, Gavrilović, 2013), али и промовише конструкт „историјске покрајине“, без образложења. Оно је изостало услед његове неодрживости, у овом историјском тренутку, без српског националног предзнака.

Међутим, у овом мишљењу ми с правом (зато што уважавамо занатску потребу за одмеравањем и промишљањем прилика у конкретној историјској епохи с намером да утицај нашег савременог тренутка и наших наклоности буде што подношљивији и сведен на најмањи ризик приликом доношења историографских закључака) занемарујемо потребе послератне идеологије и њеног наслеђа у облику контролисане историографије (Stanković, Đimić, 1996). Њој је потребна еманципација Војводине искључиво као „историјске покрајине“ у историјским процесима у последња два века. Њена национална карактеристика се прећуткује, иако истраживања указују на то да није реч о супротстављеним процесима у задатим историјским епохама, штавише, да је реч о процесима у којима аутономија афирмише стварање и развој националне државе с намером развоја њеног демократског капацитета, интеграције и вишенационалне толеранције (Marković, 2021).

Потреба да се одвоје и поставе у антагонистичко стање ова два термина јесте наслеђе идеолошке епохе социјалистичког развоја и стварања АП Војводине унутар нове југословенске државе. Она као „дело режима КПЈ” (Group of authors, 2014, str. 65) настаје на становишту обрачуна с представницима српског покрета којима се, на основу појединачних контроверзних суђења и грађанског рата, униформно придодаје атрибут острашћеног национализма, колаборације и пронацистичких активности. На тај начин се национална идеја своди на ригидну конзервативну идеологију којој својим развојем опонира идеја аутономије Војводине као једини и јединствени начин наводне демократизације југословенског друштва у којем српска национална идеја нема права на сопствену манифестацију јер је у сваком облику претенциозна и империјална и из тог разлога историјски дискредитована. Тако долазимо до наратива да је аутономија отклон од националне државе и намере да се он препозна и у прошлости. Отуд редукција у приступу прошлости и поистовећивање ове идеолошке намере нове социјалистичке политичке номенклатуре с тенденцијом развоја аутономије као историјске потребе народа који живе на простору Војводине и који се супротстављају националистичкој супрематији. У том контексту је мађарска супрематија над аутономним захтевима развоја српске националне идеје из времена пре 1914. године поистовећена с наводном амбицијом Срба да у југословенској држави остваре идентични националистички тип доминације.

Афирмација културних друштава свих народа на простору Војводине, као и њихов политички и страначки активизам у међуратном периоду демантују ове опсервације (Antolović, 2017; Marković, 2010, 2013, 2021). Ипак, оне преовладавају јавним идеолошким дискурсом који се представља као историографски и успешно стимулишу интересе комунистичке олигархије у Војводини у намери њиховог очувања власти и државних прерогатива. Такав процес сугерише представу о Војводини као „историјској покрајини” чији су они веродостојни и успешни настављачи јер су још у време илегалног рада представници КПЈ одбацили „националистичку матрицу” и остали доследни томе (Končar, 1971).

ИДЕОЛОШКИ КОНСТРУКТИ СОЦИЈАЛИЗМА

Међутим, од те матрице није се одустајало ни у време „социјалистичке изградње”, када је руководство Комунистичке партије Србије с Александром Ранковићем и Слободаном Пенезићем на челу оспоравало етатистичку амбицију покрајинске комунистичке организације и њених представника у власти. Овај спор и полемика, која је у реторичком смислу понекад изгледала као разговор непријатељских крајности, поистовећена је с националистичким наративом који је оспоравао историјски статус Војводине, а заправо се радило о сукобу унутар комунистичке партије, чија је републичка олигархија била против узурпације сопственог утицаја услед функционисања покрајинске олигархије. Све то било је вешто прикривено међусобним оптужбама да „они други” не спроводе политику социјалистичког развоја друштва, те да су они у Београду заступници поражених националистичких снага, а они у Новом Саду представници исконструисаног етатизма и покрајинског бирократизма. На тај начин су унутарјугословенска партијска размимоилажења правдана оптужбама које

нису никада припадале комунистичком ракурсу, већ су, наводно, појединци унутар партије постали дисиденти и представници поражених идеја „великосрпског национализма“ (Đimić, 2001, 1996).

Ово је била лажна оптужба јер носећа мисао и оних критикованих и оних који критикују за овакав националистички преврат није познавала развој српске националне идеје и њен историјски процес, већ су оптужбе за националистички чин биле саставни део стигматизације националне идеје, и то и од стране оних који оптужују и од стране оних оптужених. Идеолошко лицемерје помутило је сваки трезвени приступ развоју националне идеје, а социјалистички параван („поредак фасадне државности“, Nikolić, 2017, str. 208) о развоју према комунистичком друштву правде је сваки израз националне идеје трајно обележио националистичким пароксизмом. Међусобна нетрпељивост страначких руководстава у Београду и Новом Саду представљена је као сукоб реакционарних снага које, атаком на „оне друге“ дискредитују социјалистички развој. Суштински се радило о процесу сукоба властољубивих олигархија и доминације моћи унутар идеолошког друштва које је одавно одбацило демократију и плуралистички идејни развој као матрицу модернизације и развоја друштва и државе. Тенденција поларизације и неразумевања легислативно је етаблирана доношењем устава савезне државе из 1974. године. Тим уставом регулисани су статус, права и дужности аутономних покрајина, „тако да Србија није била у прилици да одређује њихов положај иако су, формално, биле у њеном саставу“ (Đimić, 2001, str. 436). Етатизација покрајина у односу на Републику Србију, као и уставне ингеренције и законске надлежности, те судски прерогативи учинили су федерацију формалном и сувишном, а што је заправо представљало остварење замисли Едварда Кардеља о конфедералном концепту државе у којем су покрајине постале самосталне државе. То је био једини начин да се онемогући и оспори српски утицај у држави, па макар се он одвијао и делатношћу комунистичке партије, и то без обзира на то што су њени чланови српског националног порекла упорно и грчевито одбацивали своју националну припадност. Упозорење професора Михаила Ђурића да се овим уставом ствара „неколико независних, самосталних, чак и непријатељских националних држава“ (Trkulja, 2005) наишло је на неразумевање и судску осуду. Истовремено, развој догађаја у правцу стварања српске територијалне јединице на простору Републике Хрватске био је оспораван услед „мешовите“ националне ситуације на терену (Bilandžić, 1999, str. 622).

Република Србија с аутономним покрајинама постала је конфедерација по узору на статус савезне државе и, осим „оданости матичној републици“ (Đimić, 2001, str. 437), она није могла да рачуна на било какву законску регулативу државног јединства. Овај историјски процес, остварен у идеолошкој атмосфери успешног развоја на рачун раскринкавања и супротстављања српском национализму, код руководства у Војводини (Bjelica, 2015) кретао се у правцу поистовећивања централне Србије с претњом јер је њено комунистичко руководство било носилац назадне и издајничке идеје или „мрачне прошлости“ (Nikolić, 2017, str. 199) која угрожава југословенску будућност. И та идеја отклонила од српства била је утолико јача уколико је реформистички курс тзв. либералног руководства („социјални револуционари“, Nikezić, 2003, str. 53) Србије све више показивао спремност за реформу друштва и државе

и афирмацију дијалога и разговора о демократизацији земље, њеног економског напретка и образовног узрастања. Те амбиције, озбиљно и одговорно посвећене друштвеним променама, оцењене су као ретроградни ударац самоуправљању и покушај капиталистичке контрареволуције (Perović, 2016). Такав ригидан однос био је у складу с митологизованом харизмом о Јосипу Броз, који је, без обзира на сву своју реторику и деловање, био „конзервативни политичар који посебну одбојност гаји према демократизацији” и који највећу „опасност види у критичкој интелигенцији” (Nikolić, 2017, стр. 206).

ПОДЕЛЕ ВЛАСТОЉУБИВИХ

У овом наративу, у којем је „југословенска политичка олигархија... размишљала једино о томе како да остане на власти и очува стечене привилегије” (Nikolić, 2017, стр. 206), а који данас утиче на условна тумачења прошлости, говори се о намери „унитаризације од стране србијанског руководства” која указује на то да је „аутономија изведена из Србије, а не из историјских, националних и других специфичности Војводине” (Bešlin, 2017, стр. 304). То је изазивало развој напетости у односима између покрајинске и републичке комунистичке олигархије с перспективом даљег погоршања односа. Док су једни нарушавали постојећи идеолошки приступ о мета-етичком карактеру југословенског друштва путем контроверзног повратка српским националним узорима, други су се трудили да њему остану доследни на тај начин што су национално-историјски контекст развоја аутономије Војводине сводили само на историјски процес, супротстављен националном развоју Срба, без обзира на то што је он његов покретач и одлучујући чинилац (Jović, 2003).

Подстицај развоју ове поларизације налазио се у констатацији да су игнорисани историјски процеси који потврђују „полицентричан развој” српске националне идеје (Dimić, Radojević, 2014), а тиме и специфичност њеног развоја на простору Војводине који подразумева политичко-територијалну аутономију Војводства као националну еманципацију Срба уз уважавање историјских околности и мултиетничке структуре становништва.

Представници покрајинске власти Војводине су постојеће специфичности, као и јединствени процес историјског развоја у односу на преостали део српства све више представљали као непобитну разлику која треба да определи будућност Војводине као „историјске покрајине” која је спремна да створи „војвођанску нацију” (Dimić, 2001, стр. 437, Vjelica, 2011, стр. 519). Насупрот овој крајности, која је инструментализовала приступ историјским процесима, у „мантри” (Kuljić, 2012) поститовог времена југословенске државе, у централној Србији развијао се одговор идентичне вокације, који је указивао на „покрајинску нациократију и... фотељаше” (Bešlin, 2017, стр. 315) која је подржавала албански иредентистички покрет и сецесију (Војанић, 2017, стр. 179) на Косову и Метохији и која је удружена с антисрпским амбицијама других републичких руководства стварала „антисрпску осовину Загреб – Нови Сад – Љубљана”. Овај наратив нарочито је дошао до изражаја у време одлучујућих промена курса политике српског комунистичког руководства са Слободаном Милошевићем – „оцем нације” – на челу (Jović, 2001, стр. 7), а које је свој реформски концепт заснивало на потреби

одбране српског националног интереса на Косову и Метохији, али и у југословенској држави отпором уставном уређењу (Petranović, Zečević, 1987).

На тај начин је држава игнорисала најзначајнији потенцијал кризе – његову економску садржину. Тиме је криза у коју је друштво запало услед неодговорног и произвољног маргинализовања привредних питања, а зарад очувања идеолошких флоскула о југословенском метаетичком карактеру, замењена националним наративом који је своју реторику, како је економска криза постајала све озбиљнија, прилагођавао искључивом изразу, а она је понудила нову „друштвену стабилност“ (Antonić, 2002) на којој је требало радити. Српско друштво нашло се у ситуацији да једну идеологију замени другом вешто игноришући стварни проблем стагнације и заостајања у развоју, као и рад на његовом прагматичном отклањању. Услед све отворенијих демонстрација албанског сепаратизма и иредентистичких амбиција, развили су се све отворенији полемички тонови о потреби републичког јединства. Огољена дискусија, сведена на парафразиран израз, говорила је о потреби „подшишивања покрајина“ (Bjelica, 2021, str. 3). Руководства су била посвећена развоју југословенског друштва, али су и истицала своје виђење „демократског централизма“, које је тежило уважавању сопствене улоге у аутономији, односно у републичким ингеренцијама. Тако је „аутономаштво... завршавало у некој врсти квазијугословенског централизма“ (Stambolić, 1995). Све очигледностије размимоилажење руководства ишло је према потпуном заоштравању међусобних односа – „путу у беспуће“, сликовито речено (Stambolić, 1995). Бројни разговори, попут оног у Чортановцима 1986, били су безуспешни. „Убрзо су се спорови око аутономије Војводине из скупштинских и комитетских сала преселили на улице Новог Сада и других војвођанских места“ (Bjelica, 2021, str. 13). Последица „антибирокарске“ и „јогурт револуције“ била је оставка покрајинског руководства под интензивним притиском медијске кампање, али и изражене политичке воље становништва. Уставним амандманима 28. марта 1989. године укинута су државне надлежности покрајина. Била је то завршна фаза популистичке борбе за остварење националних интереса српског народа. Њен успех зависио је од политичке подршке у становништву. Она је, на основу сугестивне пропагандне кампање, као и стварних националних претње, несумњиво била присутна. То може да умањи њен демократски карактер, али је много теже да се оспори њен национални потенцијал оспораван идеолошким југословенским заједништвом које се развијало на крилатици „слабо Српство, јака Југославија“.

ИДЕОЛОШКИ (БЕЗ)ИЗЛАЗ ИЛИ УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Инсистирање на масовној подршци, безуспешно контролисана егзалтација националне емоције, институционално редуковање у доношењу одлука, противуречне реформе и свођење интереса на очување политичке моћи у атмосфери комунистичке носталгије и одсуства разумевања међународних геополитичких промена утицали су на амбивалентан карактер обнове српске националне идеје, као и на њен изглед и садржај. У процепу његовог подељеног изразица и услед недостатка намере да се његов

доминантно површни садржај, замагљен и истовремено обогаћен памфлетизмом и баналношћу одбаци и потом попуни вредносним садржајима који су тражили ослонац у забрањеном грађанском и унутарнационалном плурализму ставова и идеја опстајала је идеја о неправедном потискивању војвођанског идентитета, и то оног етатистичког, који је поражен у „догађају народа”. И једна и друга идеја биле су симулакруми који су се међусобно допуњавали и дуговали један другом претрајавање над политичким реализмом. На тај начин допринели су антиисторијском приступу Војводини, али и не само овом појму већ и очувању идеолошких флоскула, и то како оних које су игнорисале све друго, осим њеног искључиво националног карактера који је дефинисан у савременом, прилично острашћеном тренутку и пренет на историјске догађаје, тако и оних које су на критици ових националистичких садржаја, одбацивали демократски карактер српске националне идеје и њен праг националне толеранције, који је био пресудан у остварењу њеног националног и историјског карактера у Војводини. Између „националних револуционара” и „социјалних револуционара” Срби Војводине су најчешће одабирали националну одговорност и социјалну сигурност за све становнике.

Saša S. Marković
University of Novi Sad,
Faculty of Education in Sombor
Sombor (Serbia)

“VOJVODINA NATION”. IDEOLOGICAL MOTIVE AND ANTI-HISTORICAL NARRATIVE

(Translation *In Extenso*)

Abstract: The paper represents the historiographic facing with the narrative about the need to construct the “Vojvodina nation”. This narrative, aware of the need for validity and historical persistence, searches for a foundation in its specific interpretation of historiography. The starting point can be found in the acceptance of the historical context of the emancipation of the Serbian national idea in the Habsburg Monarchy. Such discourse is also applied to the Yugoslav state organization, regardless of its divergent character in relation to the Austro-Hungarian Monarchy and the circumstances of the liberation and defence war, in which quite a harmonized national interest of Serbs was realized about unity in the joint state. The ideological prejudice about the meta-ethnic character of Yugoslav unity prevailing after the victory of the socialist revolution, led to the federalist concept of the state organization created on the ruins of the alleged “Great Serbian” national idea. Despite intentions, the circumstance of the socialist building of the Yugoslav society did not prevent the development of nationalist ideas of party bureaucrats. It was a prerequisite for the development of Vojvodina statism and national-building.

Keywords: Serbs, Vojvodina, nation, development

LANGUAGE PROBLEM PROLEGOMENA

The Serbs began settling the territory of Vojvodina, apart from Srem, where they had been present in larger numbers from the 14th century (Popović, 1950), north of the Sava and the Danube Rivers, more intensely because they were being displaced from their medieval state territories by the Ottoman invader. They came to the territory of the Habsburg Monarchy, the “bastion of Catholicism”, hoping that, as Christians, they would be equally accepted to a certain extent. Their “equality” was conditioned by the patriotism expressed for their new homeland. There were numerous opportunities for expressing patriotism, not visible only in the defence from Turkish attacks, but also in the complex European dynastic struggles. The privileges given to the Serbs during the “Great Vienna War” (Ivić, 1929)

confirmed their alliance with Vienna, but, at the same time their patriotism committed to the preservation of their identity. Their stronghold was their faith and Church as the main national organization. The resistance to amalgamation with the Catholic tradition and Magyarization led to extremely tense relations among the nations co-habiting in mutual distrust, as well as with relying on the Vienna support. The capital had used its role of the arbiter in national disputes for centuries in order to realize the goals of its own imperious ambition (Gavrilović, 1986; Popović, 1959).

Although on the margins of the European idea trends, the Habsburg Monarchy succeeded in keeping abreast of modern ideas. The reform-based decisiveness of the rules from the second half of the 18th century onwards enabled the breakthrough of the Enlightenment and the development of the critical civil thought (Marković, 2016). Its reliance on the identity strongholds in the past caused the development of a specific expression of the national idea. The Serbs accepted the challenge in order to harmonize the traditional narrative and modernization, being aware of the need for the development of the national idea and its political articulation in the unfavourable circumstances of similar national developments in the territory of the Monarchy. The Serbian citizens in the territory of Vojvodina developed under a strong influence of the Russian spiritual school, which was supposed to control the influence of the Protestant Enlightenment and to prevent religious supremacy. Hence, at the time of the Serbian language norming and the work of Vuk Stefanović Karadžić, proceeding under strong professional as well as political influence of Jernej Kopitar, the “Vojvodina South Slav mentality” was recognized (Ivić, 2021, p. 20).

This specific feature, firmly rooted in the Serbian clergy of the time, pointed to the diversity of the development of modern Serbian identity and the difficulties encountered on the road of its development. Political linguistic cooperations with the intellectual centres of the Habsburg Monarchy, subsequently the Austro-Hungarian Monarchy, led to the criticism of the excessive Russian influence that created the Serbian identity pattern in the territory of Vojvodina. The criticism of such approach, which reduced the Russian support to mere “newspaper articles” (Perić, 2017, p. 239), insisted on federal relations between Serbia and Austria (Perić, 2017). However, this polemic narrative did not cause any dramatization and polarization of the population in the development of Serbian identity. The polemic tone disputing the Austrian domination over Serbia, contemporarily redesigned into the form of “generous federalization”, but which also rejected the “autocratic” (Novaković, 2017, p. 190) intentions of the Serbian rulers, led to the attitude that “faith was a measure in the execution of power, as well as in everything else” (Novaković, 2017, p. 191). It was a process preventing the domination of extremes in the political expression of the Serbian national idea. It was on these foundations and with huge temptations that the idea of Serbian Vojvodina was formed.

THE SERBS' NATIONAL MOVEMENT AND ITS EMANCIPATION IN VOJVODINA

The surge of national and civil revolutions (Taylor, 2001), as well as the preserved status of privileges, with the contentious personal status (Ćirković, 1972) led to directing the development of the Serbs' interests in the territory of Vojvodina towards national

emancipation and political-territorial autonomy (Popović, 1963). It was the "foundation of the political thought and... armed struggle of the Serbs... in the exercise of their national rights" (Krključ, 2010, p. 7). "Voivodeship as the essence" of the Serbian nation, as stated by one of the most eminent figures of the political and national development of the Serbs, Svetozar Miletić, in his most famous article "On 5th January" (Miletić, 1939), had already been supported in the decisions of the May Assembly enacted in Sremski Karlovci in 1848 (Gavrilović, 2021). The decisions emphasize as follow: "... Rights to all nations", including the Serbs, to "nationality, language, autonomy, religion, homeland, freedom of thought and freedom of expressing thought to others in one's own letters or alphabet..." (Građa, 1952, p. 155). The liberal, i.e., broad-minded process of the national idea development was prevented by the restoration of the conservative response of the Habsburg Monarch. The Monarchy opted for controlled reforms in which national emancipation was a privilege of Germans and Hungarians. Vojvodina was abolished in 1860, while national emancipation encountered old challenges of assimilation, presented in a new form of educational and school supremacy, ultimately aimed at one "political nation". This doctrine was insisted on although it was a "fiction" (Miletić, 1999, p. 236). The beginning of the 20th century witnessed the resistance of the Kingdom of Serbia to the colonial status from the Austro-Hungarian Monarchy. Such resistance was directed towards the development of own independence, which was characterized by political and cultural misunderstanding and impugment by the Monarchy. The tendency of the Serbs in the Monarchy towards national development of the Kingdom of Serbia contributed to the intensification of repressive activities of the authorities (Mikavica, 2018). They culminated in the abolition of national-school autonomy in 1912, and by militarization of the society through the war in 1914. This definitely put an end to the process of the Serbs' national emancipation in the territory of the Monarchy. The process was prevented due to the denial of the Serbs' national rights, while the idea of Vojvodina/"Voivodeship" constituted its failing political, legal and territorial expansion in given historical circumstances in the Austrian Empire, which denied those rights.

In such circumstances, the statement that from the May Assembly onwards, "the awareness persisted of the historical name of Vojvodina, of the need for its individuality, territorial borders and specific identity characteristics – which will all be the basis for the aspirations of its liberal citizens in the Yugoslav stage for the defence of the right to self-government, no longer as Serbian, but supra-national autonomy of Vojvodina" (Bešlin, 2017, p. 283), constituted an insufficiently substantiated ideological ruin on the historiographical foundation negating at least three sober interpretations.

First of all, the term "Vojvodina", in relation to this historical moment, represents an expression of the national struggle of the Serbs in the Austrian Empire, while behind it not the categorization of the "historical" determination did not "persist", but of the "national" determination instead. It was an expression of a breakthrough of modern European ideas of the Serbs' national emancipation and struggle for political rights of both individuals and the nation. Only as such it became a historical attainment, which is skilfully disputed in the above-mentioned statement without a national prefix.

Another interpretation is a witness to the context of the creation of the newly-formed Yugoslav state in the territory of Vojvodina. It was formed after years-long conflict in which the imperialism of the Austro-Hungarian Monarchy, driven by the nationalist intentions

of anti-Serb sentiment, was defeated thanks to the liberation movement of the Serbs in the territory of South Hungary (who were openly proud of their Vojvodina identity in the desire to show the Serbian character of their struggle), as well as the army of the Kingdom of Serbia, including many volunteers (Mikavica, Vasin, Ninković, 2018). Political emancipation of this national solidarity was articulated by the Great National Assembly held on 25th November 1918 (Marković, 2021). Although enacted in the atmosphere of national euphoria, quite understandable because after repression, restrictions, nationalist passion and prohibition, the moment finally came for the Serbs to decide freely about their national and state status, it did not deny different approaches. However, pragmatism deriving from the complex and uncertain situation in the field still prevalent at the time of the imminent war danger, reflected Serbian national unity complemented by the support of the Slav population of Vojvodina.

Last, but not least, the already important idea permeating the previous two interpretations is the idea of the Yugoslav state as an expression of the emancipation of Serbian national interests, in which its “supra-national” character was not created in the opposition to the Serbian national idea, but was an expression of the voluntary Serbian national “demobilization” (Stanković, 1985) to the benefit of the potential equal multinational development of the state.

YUGOSLAV IDEOLOGICAL SCENE

This historical hope faced reality. The contradictions of the newly-formed state were numerous, and their reduction to acceptable cohabitation of diversities was supposed to be an expression of the polemic approach, national tolerance, decent party struggle, democratization and institutional development of the state. All these requirements were exposed to the challenges of the insufficient readiness for dialogue, prevailing political and national distrust and authoritarian tendencies for achieving state and political goals. Unification and unwilling abandonment of traditional political activities, as well as deflecting from changes in the rhetoric and political action in complex circumstances of the new state, caused distrust, initiated populism, daily political pamphleteering and elaborated demagoguery. The consequence was the national, constitutional and political uncertainty of the Yugoslav state restricted by numerous failed expectations.

Instead of the pragmatic and democratic process, ideology assumed primacy in political action. It implied that solutions to controversial constitutional, national and political issues should be imposed in line with the strength of the centres of political, state, legal and financial power supporting them. In the Yugoslav monarchy, the ruler had the most significant influence, and his openly Yugoslav orientation only partially justified his tendency to use great constitutional, almost autocratic authorities in problem-solving and insufficient appreciation of the criticism of such approach.

The political representatives of the Serbs from the territory of Vojvodina also encountered these problems. Relying on the tradition of their broadminded political action, they criticized the monarch’s exclusionary approach, deeply convinced that the dictatorship as a manner of putting a stop to national antagonisms could not make a long-term contribution to the stabilization of the state and the democratization of the society. However, this critical

attitude is not a consequence of the claim that “the autonomy of Vojvodina was already in conflict with the idea of the national state” (Končar, 2013, p. 15) because in the centre of its interest was not the national question, but constitutional and functional organization of the state. As a matter of fact, the starting point was that national emancipation of the Serbs had been realized through the formation of the state, but that there was still a debate about its organization. Therefore, initiating the idea of “Vojvodina to Vojvodina People”, first in Sombor Resolution and then in Novi Sad Resolution in 1932 (Marković, 2020), was not a Serbian antinational phenomenon of its actors, but on the contrary, emancipation of the Serbian national struggle towards the creation of the productive and functional Yugoslav state, to the formation of which the Serbs had contributed most significantly by their national struggle and sacrifice (Marković, 2011).

In such complex circumstances, moderation and tolerance of the Serbian national idea were opposed both to its discreditation and the intention of achieving national domination of the Serbs, which was observed by some political actors. The critical attitude to the latter exclusivity did not imply any underestimation of the Serbian character of Vojvodina identity and its need for joint state development with the remaining territories of the Serbian nation, neither did it imply giving up the search for an optimal concept of the state organization that could proceed towards the federalization of the Yugoslav state. This is reasonably witnessed by the most important representative of these events, Joca Lalošević, when emphasizing his “Serbian patriotism and allegiance to Vojvodina” (Marković, 2011, 2021).

From the perspective of the historiographic approach, this context of the development of the Yugoslav monarchy, with a strong consensus about Yugoslav emancipation of the Serbian national idea, which was burdened by numerous omissions and faults, such as those about the excessive economic exploitation of Vojvodina, did not go towards the creation of the “broad autonomist front” that should change the status of “this historical province” (Bešlin, 2017, p. 289). This approach overlooks the fact about modest accomplishments of the “Vojvodina front” in the election process (Marković, Gavrilović, 2013), but at the same time it promotes the construct of the “historical province” with no justification. It was omitted due to its unsustainability at this historical moment, without the Serbian national prefix.

However, in this opinion, we are entitled (taking into account the traditional need for measuring and considering the circumstances in the specific historical epoch in order to make the effect of our modern moment and our affections as bearable as possible and reduce it to the minimum risk in making historiographic conclusions) to neglect the needs of the post-war ideology and its heritage in the form of controlled historiography (Stanković, Dimić, 1996). It entails the emancipation of Vojvodina solely as a “historical province” in historical processes during the last two centuries. Its national characteristic is neglected, although research shows that those are not opposed processes in the given historical epochs, but the processes in which autonomy affirms the creation and development of the national state, with the intention of developing its democratic capacity, integration and multinational tolerance (Marković, 2021).

The need to separate and antagonistically place these two terms has been inherited from the ideological epoch of socialist development and creation of the Autonomous Province of Vojvodina within the new Yugoslav state. As a “product of the regime of the Communist Party of Yugoslavia” (Group of authors, 2014, p. 65) it is created on the

standpoint of clamping down on the representatives of the Serbian movement who, on the basis of individual controversial trials and the civil war, are uniformly attributed with passionate nationalism, collaboration and pro-Nazi activities. In that manner, the national idea is reduced to a rigid conservative ideology that with its development opposes the idea of Vojvodina autonomy as the only and unique way of the alleged democratization of the Yugoslav society in which the Serbian national idea is not entitled to its own manifestation because in all of its forms it is pretentious and imperial and, for that reason, historically discredited. That is how we come to the narrative that autonomy is a deflection from the national state and the intention of recognizing it in the past. Hence the reduction in the approach to the past and the of this ideological intention of the new socialist political nomenclature as identical with the tendency of developing autonomy as a historical need of the peoples living in the territory of Vojvodina and opposing nationalist supremacy. In that context, the Hungarian supremacy over autonomous requests for the development of the Serbian national idea from the period before 1914 was seen the same as the alleged ambition of the Serbs to realize an identical nationalist type of domination in the Yugoslav state.

The affirmation of cultural societies of all nations in the territory of Vojvodina, as well as their political and party activism in the interwar period, deny these observations (Antolović, 2017; Marković, 2010, 2013, 2021). Nevertheless, they prevail in the public ideological discourse represented as historiographic, and successfully stimulate interests of communist oligarchy in Vojvodina with the aim of their keeping power and state prerogatives. Such process suggests an idea about Vojvodina as a “historical province” and them as its valid and successful successors because even at the time of illegal activities, the representatives of the Communist Party had already rejected the “nationalist matrix” and remained consistent in it (Končar, 1971).

IDEOLOGICAL CONSTRUCTS OF SOCIALISM

However, this matrix was not abandoned at the time of “socialist construction” either, when the leaders of the Communist Party of Serbia, headed by Aleksandar Ranković and Slobodan Penzić, disputed the statist ambition of the province’s communist organization and its representatives in power. The dispute and debate, which rhetorically sometimes resembled a conversation of opposed extremes, was identified with the nationalist narrative that disputed the historical status of Vojvodina, while actually it was a conflict within the Communist party, whose republic oligarchy was against the usurpation of own influence because of the functioning of the provincial oligarchy. All this was skilfully concealed in mutual accusations that “those others” did not implement the politics of the socialist development of the society, and that those in Belgrade represented the defeated nationalist forces, while those in Novi Sad represented the constructed statism and provincial bureaucratism. In that way, internal Yugoslav party divergences were justified by accusations that never belonged to the communist perspective, but, allegedly, individuals inside the party became dissidents and representatives of the defeated ideas of “Great Serbian nationalism” (Dimić, 2001, 1996).

This was a false accusation because the motivating thought both of the criticized and the coitizing ones for such nationalist overturn did not recognize the development of the Serbian national idea and its historical process, but the accusations for the nationalist

act were integral part of the stigmatization of the national idea both by the accusers and the accused. Ideological hypocrisy undermined every sober approach to the development of the national idea, and the socialist disguise (“façade statehood order”, Nikolić, 2017, p. 208) regarding the development towards the communist society of justice permanently labelled every expression of the national idea as nationalist paroxysm. Mutual intolerance of the party leaders in Belgrade and Novi Sad was shown as a conflict of reactionary forces that, by attacking “those others”, discredited the socialist development. Essentially it was the process of conflicts of power-loving oligarchies and domination of power inside the ideological society that had long rejected democracy and pluralist idea development as a matrix of modernization and development of the society and the state. The tendency of polarization and misunderstanding was established in legislation by enacting the constitution of the federal state in 1974. This constitution regulated the status, rights and duties of the autonomous provinces, “so that Serbia did not have a chance to determine their position, although, formally speaking, they were their integral parts” (Dimić, 2001, p. 436). Such statism of the provinces in relation to the Republic of Serbia, as well as constitutional interventions and legal authorities and court prerogatives, made the federation formal and unnecessary, which was actually the realization of Edvard Kardelj’s idea of the confederal concept of the state with the provinces becoming autonomous states. It was the only manner of preventing and disputing the Serbian influence in the state, even though it occurred through the activities of the Communist Party, regardless of the fact that its members of Serbian origin persistently and intensely rejected their national affiliation. Professor Mihailo Đurić’s warning that the Constitution created “several independent, autonomous and even hostile national states” (Trkulja, 2005) encountered misunderstanding and a court epilogue. At the same time, the events towards the creation of a Serbian territorial unit in the territory of the Republic of Croatia were disputed due to the “mixed” national situation in the field (Bilandžić, 1999, p. 622).

The Republic of Serbia with the autonomous provinces became a confederation modelled after the status of a federal state and, apart from the “loyalty to the home republic” (Dimić, 2001, p. 437), it could not count on any legal regulation of the state unity. This historical process, realized in the ideological atmosphere of successful development at the expense of opposing and doing away with Serbian nationalism among the leaders in Vojvodina (Bjelica, 2015) moved towards the identification of Central Serbia with a threat, because its communist leadership was the bearer of a backward and traitorous idea or “dark past” (Nikolić, 2017, p. 199) jeopardizing the future of Yugoslavia. That idea of distancing from the Serbian sentiment was even stronger because the reformist direction of the so-called liberal leaders (“social revolutionaries”, Nikezić, 2003, p. 53) of Serbia increasingly showed its readiness for reforming the society and the state and the affirmation of the dialogue and debate about the country’s democratization, economic progress and educational growth. Those ambitions, seriously and responsibly committed to social change, were assessed as a retrograde attack on self-government and an attempt of capitalist counter-revolution (Perović, 2016). This rigid attitude was in line with the mythologized charisma of Josip Broz who, regardless of all the rhetoric and action, was a “conservative political especially resenting democratization” and “seeing the greatest danger in critical intelligence” (Nikolić, 2017, p. 206).

DIVISIONS OF THE POWER-LOVING ONES

In this narrative, where “Yugoslav political oligarchy... thought only of staying in power and keeping the acquired privileges” (Nikolić, 2017, p. 206), which nowadays leads to the conditional interpretations of the past, speaks of an intention of “unitarization by the Serbian leadership”, pointing to the fact that “autonomy originated from Serbia, and from the historical, national and other specific features of Vojvodina” (Bešlin, 2017, p. 304). It provoked increasing tension in the relations between the province and republic communist oligarchy, with a tendency of further aggravation of these relations. While some undermined the existing ideological approach about the meta-ethnic character of the Yugoslav society through a controversial return to Serbian national models, the others tried to stay loyal to it by reducing the national-historical context of the development of Vojvodina autonomy to a mere historical process, opposed to the national development of the Serbs, despite the fact that it was its initiator and decisive factor (Jović, 2003).

The intensification of such polarization was enticed by the statement that the historical processes confirming the “polycentric development” of the Serbian national idea were ignored (Dimić, Radojević, 2014), and thus the specific nature of its development in the territory of Vojvodina, which implies the political-territorial autonomy of the Voivodeship as national emancipation of the Serbs, with the respect of historical circumstances and multi-ethnic structure of the population.

The representatives of the provincial authorities in Vojvodina increasingly presented the existing specific features, as well as the unique process of historical development in relation to the remaining part of the Serbian people, as an indisputable difference that should define the future of Vojvodina as a “historical province” ready to create the “Vojvodina nation” (Dimić, 2001, p. 437, Bjelica, 2011, p. 519). In contrast to this extreme, which instrumentalized the approach to historical processes, in the “mantra” (Kuljić, 2012) of post-Tito era in the Yugoslav state, a response of identical vocation was developed in Central Serbia, pointing to the “provincial natiocracy and... power-lovers” (Bešlin, 2017, p. 315) that supported the Albanian irredentist movement and secession (Bojanić, 2017, p. 179) in Kosovo and Metohija and that, together with anti-Serbian ambitions of other republic leaders, created the “anti-Serbian axis Zagreb – Novi Sad – Ljubljana”. This narrative was particularly pronounced at the time of decisive changes in the political course of the communist leaders headed by Slobodan Milošević – “father of the nation” (Jović, 2001, p. 7), which founded its reform concept on the need for defending Serbian national interests in Kosovo and Metohija, but also in the Yugoslav state by resisting the constitutional order (Petranović, Zečević, 1987).

In that manner, the state ignored the most significant potential of the crisis – its economic content. Therefore, the crisis affecting the society due to irresponsible and arbitrary marginalization of economic matters, for the purpose of maintaining ideological platitudes about the Yugoslav meta-ethnic character, was replaced by the national narrative that adjusted its rhetoric, with the crisis becoming more and more serious, to the exclusive expression, while it offered new “social stability” (Antonić, 2002) that had to be worked on. The Serbian society was in a situation of replacing one ideology with another, while skilfully ignoring the real problem of stagnation and arrears in the development, as

well as the work on its pragmatic removal. Because of increasingly open demonstrations of Albanian separatism and irredentist ambitions, open polemic tones evolved about the use of the republic unity. The naked discussion, reduced to the paraphrases, spoke of the need for "trimming the provinces" (Bjelica, 2021, p. 3). The leaders were committed to the development of the Yugoslav society, but they also emphasized their own views of "democratic centralism", which aspired towards the appreciation of own role in autonomy, i.e., in republic authorities. That is how "autonomous aspirations... ended up in a sort of quasi- Yugoslav centralism" (Stambolić, 1995). The increasingly evident divergence of the leaders went towards the utter tension in mutual relations – "the road to nowhere", as it was vividly described (Stambolić, 1995). Numerous debates, such as the one in Čortanovci in 1986, were a failure. "Soon the disputes over Vojvodina autonomy moved from the assembly and committee halls to the streets of Novi Sad and other places in Vojvodina" (Bjelica, 2021, p. 13). The consequence of "anti-bureaucratic" and "yoghurt" revolutions was that the entire provincial leadership resigned under the intense pressure of the media campaign, as well as the pronounced political will of the population. The amendments to the Constitution of 28th March 1989 abolished the state authorities of the provinces. It was the final stage of the populist struggle for the accomplishment of national interests of the Serbian people. Its success depended on the political support of the population. Based on the suggestive propaganda campaign, as well as actual national threats, it was undoubtedly present. It may reduce its democratic character, but it is much more difficult to dispute its national potential as it has been done by ideological Yugoslav unity developed in line with the motto "weak Serbdom, strong Yugoslavia".

IDEOLOGICAL (NO) WAY OUT, OR INSTEAD OF A CONCLUSION

Insisting on mass support, unsuccessfully controlled exaltation of the national sentiment, institutional reductio in decision-making, contradictory reforms and reduction of interests to the preservation of political power in the atmosphere of communist nostalgia and the absence of understanding of international geopolitical changes, have affected the ambivalent character of the recovery of the Serbian national idea, as well as its appearance and content. In the gap of its divided expression and due to the absence of the intention of rejecting its predominantly superficial content, blurred and simultaneously enriched by pamphlets and banality, and of filling it with valuable contents relying on the forbidden civil and internal-national pluralism of attitudes and ideas, the idea persisted about unjust suppression of the Vojvodina identity, the statist one, which had been defeated in the "event of the nations". Both ideas were simulacrum that complemented each other and mutually owed their persistence over political realism. In that manner, they contributed to the anti-historical approach to Vojvodina, and not only this concept, but also the preservation of ideological platitudes, in particular those ignoring everything else, except for its exclusively national character, defined at the modern and rather impassioned moment and transferred to historical events, both those that criticized the nationalist contents and rejected the democratic character of the Serbian national idea and its threshold of national

tolerance, which was crucial in the realization of its national and historical character in Vojvodina. Between “national revolutionaries” and “social revolutionaries”, Vojvodina Serbs most frequently chose national responsibility and social safety for all inhabitants.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Antolović, M. (2017). *German Minority in Vojvodina (1918–1941), Societies and Politics*. Sombor, Pedagoški fakultet u Somboru. [In Serbian]
- Antonić, S. (2002). *Enslaved Country – Serbia during Slobodan Milošević’s Rule*. Beograd: Otkrovenje. [In Serbian]
- Bešlin, M. (2017). “Vojvodina in Yugoslavia. Struggle for Autonomy”. In L. Perović et al. (eds). *Yugoslavia in Historical Perspective*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava. [In Serbian]
- Bilandžić, D. (1999). *Croatian Modern History*. Zagreb: Golden marketing. [In Croatian]
- Bjelica, S. (2011). “Transformations of Ideas about Autonomy of Vojvodina”. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, broj 4/2011, 509–520. <https://doi.org/10.2298/ZMSDNI137509B>
- Bjelica, S. (2021). *Vojvodina in the 1980s – between the “Counterrevolution” in Kosovo and the “Yoghurt Revolution”*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava. [In Serbian]
- Bjelica, S. (2015). *Disputes about Autonomy of Vojvodina, Book one 1961–1974*. Beograd: Službeni glasnik. [In Serbian]
- Bojanić, B. (2017). A View of the Territorial Autonomy in the Republic of Serbia. *Srpska politička misao*, special edition/2017, 177–200. <https://doi.org/10.22182/spm.specijal2017.10>. [In Serbian]
- Čirković, S. (1972). *South Slavs in the Habsburg Monarchy in the Period of Absolutist Reforms. History of Yugoslavia*. Beograd: Prosveta. [In Serbian]
- Dimić, Lj. (1998), *Serbs and Yugoslavia, Area, Society and Politics*, Beograd: Stubovi culture. [In Serbian]
- Dimić, Lj. (2001). *History of Serbian Statehood*, book III, Serbs in Yugoslavia. Novi Sad: SANU – Ogranak u Novom Sadu, “Beseda” Izdavačka ustanova Eparhije Bačke, Društvo istoričara Južnobačkog i Sremskog okruga. [In Serbian]
- Dimić, Lj, Radojević, M. (2014). *Serbia in the Great War 1914–1918*. Beograd: SKZ. [In Serbian]
- Gavrilović, S. (1986). The Serbs in Hungary and Slavonia from the Karlovac Peace Treaty to Austro-Hungarian War 1716–1717. In: *History of the Serbian Nation*, book IV 1. Beograd: Srpska književna zadruga. [In Serbian]
- Gavrilović, S. (2021). *The Serbs in the Habsburg Monarchy (1792–1849)*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine, Prometej. [In Serbian]
- Group of authors (2014), *Dossier Autonomous Province of Vojvodina*, Beograd: Napredni klub. [In Serbian]
- Ivić, A. (1929). *History of the Serbs in Vojvodina from the oldest period to the establishment of Potisje-Pomorišje Border 1703*. Novi Sad. [In Serbian]

- Ivić, P. (2021). *About Vuk Karadžić*, Collected works, book 4. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića. [In Serbian]
- Jović, B. (2001). *The Book about Milošević*. Beograd: Nikola Pašić. [In Serbian]
- Jović, D. (2003). *Yugoslavia – the state that has died out: rise, crisis and fall of Kardelj's Yugoslavia*. Zagreb: Prometej. [In Serbian]
- Končar, R. (1971). *The Idea of Autonomy of Vojvodina and the Communist party of Yugoslavia*. Novi Sad: Institut za izučavanje Vojvodine. [In Serbian]
- Končar, R. (2013). *Autonomy of Vojvodina, Historical Genesis and Its Constitution*. Novi Sad: Skupština AP Vojvodine. [In Serbian]
- Krkljuš, Lj. (2010). "Autonomy of Vojvodina until 1918. Did it exist? When and what was it like?". *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, No. 2/2010, 5–35. Available at: https://anali.rs/xml/201-2010c/2010-2c/Anali_sveska_2010_58-2.pdf. [In Serbian]
- Kuljić, T. (2012). The Grave and Power – Tanat-sociological Analysis of the Funerals of Tito, F. Tudman and S. Milošević. *Sociologija* 54 (4), 595–606. DOI: [10.2298/SOC1204595K](https://doi.org/10.2298/SOC1204595K). [In Serbian]
- Marković, S. (2011). *Political Biography of Jovan Joca Lalošević*. Sombor: Pedagoški fakultet u Somboru. [In Serbian]
- Marković, S. (2013). In Search of Political Ideas of Janko Buljik. *Zbornik radova Srpsko-slovačke veze*. Trnava: Slovačka, 98–116. [In Serbian]
- Marković, S. (2021). *From Accession to Redrawing: Vojvodina in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Yugoslavia 1918–1941*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine. [In Serbian]
- Marković, S., Vučković, Ž. (2020). The Idea of the "Vojvodina Patriot and Serbian Patriot". Social context of 1932 Novi Sad Resolution. *Sociološki pregled*, 54 (4), 1279–1297. DOI: [10.5937/socpreg54-29033](https://doi.org/10.5937/socpreg54-29033). [In Serbian]
- Marković, S. (2010). *Political Life of Vojvodina Bunjevci in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Yugoslavia 1918–1941*. Subotica: Bunjevački informativni centar. [In Serbian]
- Marković, S. (2016). *Serbian Teacher in Hungary 1778–1918*. Sombor: Pedagoški fakultet. [In Serbian]
- Marković, S., Gavrilović, D. (2013). "Vojvodina Movement between United Political Platform and Party Interests". *Istraživanja* 24/2013, 427–444. DOI: <https://doi.org/10.19090/i.2013.24.427-444>. [In Serbian]
- Material for the History of the Serbian Movement in Vojvodina 1848–1849*. (1952), Beograd. [In Serbian]
- Miletić, S. (1999). Political Nation and Nationality. *Collected works* II/1. Beograd. [In Serbian]
- Mikavica, D. (2018). *Serbian Vojvodina*. Novi Sad: Prometej, Radio-televizija Vojvodine. [In Serbian]
- Mikavica, D., Vasin, G., Ninković, N. (2018). *Serbs Across the Rivers in the Great War*. Novi Sad: Prometej, Radio-televizija Vojvodine. [In Serbian]
- Miletić, S. (1939). On 5th January 1860, *Selected articles*, edited by Miroslav Jerkov. Novi Sad.
- Nikezić, M. (2003). *Serbian Fragile Vertical*. [In Serbian]
- Nikolić, K. (2017). *A Lost History – Serbia in the 20th Century*. Beograd: Službeni glasnik. [In Serbian]
- Novaković, S. (2017). Živojin Perić. *Serbian Conservatives 1878–1914*. Beograd: Catena mundi. [In Serbian]

- Popović, D. (1950), *Serbs in Srem until 1736/7, History of Settlements and Population*. Beograd: SANU, Etnografski institut. [In Serbian]
- Popović, D. (1959). *Serbs in Vojvodina I–III*. Novi Sad. [In Serbian]
- Perić, Ž. (2017). *Serbian-Austrian Federation, Serbian Conservatives 1878–1914*. Beograd: Catena mundi. [In Serbian]
- Perović, L. On the Trails of Liberal Tradition, foreword. In: M. Nikezić *Serbian Fragile Vertical*. Beograd: “Zagorac”. [In Serbian]
- Perović, L. (2016). *Dominant and Undesired Elite. A Note about Intellectual and Political Elite in Serbia (20th and 21st centuries)*. Beograd: Dan Graf. [In Serbian]
- Petranović, B., Zečević, M. (1987). *Yugoslav Federalism – Ideas and Practice*, book 2. Beograd: Prosveta. [In Serbian]
- Stambolić, I. (1995). *The Road to Nowhere*. Beograd: B92. [In Serbian]
- Stanković, Đ. (1985). *Nikola Pašić and the Yugoslav Question*, books 1-2. Beograd: BIGZ [In Serbian]
- Stanković, Đ., Dimić, Lj. (1996). *Historiography under Surveillance*. Beograd: Službeni list. [In Serbian]
- Taylor, A. (2001). *The Habsburg Monarchy 1809–1918*. Beograd: Clio. [In Serbian]
- Trkulja, J. (2005). *The Crime over the Opinion. Condemnation, exile and rehabilitation of Mihailo Đurić*. Beograd: Centar za unapređenje pravnih studija. [In Serbian]